maines [1]) Elle nous en a conservé un échantillon très intéressant écrit dans un roumain correct et qui pourrait provenir même d'un Roumain natif

P SKOK

II

Despre metateza lichidelor în elementele slave din limba română

Două studii, apărute în ultimul timp, îmi dau ocazie să revin la chestiunea de care m'am ocupat în articolul „*Les diphtongues à liquides dans les éléments slaves du roumain*" [Mélanges de l'École Roumaine en France, 1925, II-e partie] Problema prezentând un interes principiar, mai ales față de părerea repetată în ultimul timp că elementele slave au început a intra în limba română abia în sec al X-lea (I Bărbulescu, Individualitatea limbii române și elementele slave vechi, 1929), această revenire nu este de prisos Argumentele noui din studiile de care voiu vorbi (**R. Ekblom**, *Zur Entwicklung der Liquidaverbindungen im Slavischen* I—II (Skrifter utgivna av K Humanistiscar Vetenskaps—Samfundet i Uppsala 24 9, 25 4, Uppsala-Leipzig, 1927, 1928), — **E Schwarz**, *Zur Chronologie der slavischen Liquidenumstellung in den deutsch-slavischen Beruhrungsgebieten* (Zeitschr f sl Phil IV, 1927, pp 361—369), confirmă părerea că *baltă, daltă, gard, scovardă* ș a reprezintă o pătură veche de elemente slave intrate în limba română

Trebuie părăsit punctul de vedere al unei cronologii fixe cu privire la intrarea elementelor slave în limba română Elementele slave au intrat în diferite epoci din diferite direcțiuni, chiar dacă cele venite din domeniul bulgar au precumpănit ca număr și ca timp Ce privește epoca cea mai veche a intrării elementelor slave în limba română ea trebue să coincidă cu epoca în care Românii au venit în contact cu Slavii Istoricește este stabilit că Slavii erau așezați

[1]) Voir maintenant sur la question très importante de l'encouragement par le catholicisme de l'emploi du roumain Bărbulescu, *Curentele* etc p 54 et passim Cf *Slavia*, VII, p 778

BDD-A14788 © 1929-1930 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:52:45 UTC)

în întreaga Peninsulă Balcanică, în sec al VII-lea Nu putem deci înţelege cum ar fi putut vieţui Slavii alături de Români, amestecaţi pe alocuri cu aceştia, fără să se fi influenţat reciproc timp de trei secole

În Dacoromania V, pp 630—631 d-l T Capidan făcându-mi cinstea unei recensii a articolului meu *Les diphtongues à liquides dans les éléments slave du roumain* îşi exprimă îndoiala asupra posibilităţii de a fi împrumutat din slavo-bulgara cuvintele cu lichida nemetatezată *baltă*, *gard*, *daltă* D-sa rămâne la credinţa că aceste cuvinte trebuesc explicate pornind de la albaneză şi nu de la slavă Aceasta ne-a dat prilej să urmărim chestiunea mai de aproape, pentrucă ea are importanţă nu numai pentru etimologia câtorva cuvinte româneşti, ci şi pentru raporturile lingvistice slavo-române în general, punând în acelaşi timp şi o problemă de cronologie fonetică slavă

Vom aduce un sprijin nou în favoarea tezei noastre prin anunţarea studiilor de mai sus, având grija să închidem în paranteze unghiulare reflecţiile noastre în legătură cu problema din limba română

R. Ekblom se ocupă în două lucrări de subtilă observaţie fonetică de una din problemele centrale ale lingvisticei slave, în jurul căreia s'a dus o largă discuţie

O dovadă pentru faptul că procesul fenomenului metatezei lichidelor se prelungeşte până târziu la începutul erei literare slave este cuvântul din texte *Izdrailŭ* < Ἰσραήλ Cuvântul acesta a fost împrumutat în epoca celor dintâi monumente de limbă slavă Intercalarea lui *d* între siflantă şi lichidă, ca şi în alte cuvinte slave băştinaşe *struja*, *ostrŭ*, *izdrešti*, spre deosebire de cazurile care reflectează grupurile *telt*, *tort*, d e *srĕda zrakŭ* şi cari nu intercalează o dentală, este o dovadă că în acest din urmă caz legătura între siflantă şi lichidă nu era aşa de intimă ca în primul caz, că în cazul din urmă între siflantă şi lichidă exista o vocală redusă, că în epoca aceasta aveam încă stadiul $t^{e}_{(o)}rat$, cu

BDD-A14788 © 1929-1930 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:52:45 UTC)

ă lung (cf Meillet, *Le slave commun* p 60 ss, p 117 ss, Ekblom I pp 13—14).

Fenomenul metatezei nu s'a produs deodată, transformarea a durat secole întregi, nu avem deci o metateză spontană ci o evoluție fonetică (Ekblom I p 15)

[Faptul că în limba română cuvintele slave care conțin grupul *tort*, *tolt* au un reflex dublu (*drag*, *plaz* *gard*, *baltă*) nu ne împiedecă să admitem că ambele aceste reflexe sânt împrumutate dintr'o limbă slavă de sud]

Chiar în domeniul slav găsim aceste două reflexe unul lângă altul în aceeași limbă d e limba polabă are *gord* etc. [localitatea *Vilıgard* în regiunea polabă, la nord, spre mare, *Garden* în regiunea slovință, *Belgard*, *Stargard* localități în Prusia, la est de Odra, în regiunea Slavilor pomorani], iar alături găsim izolat *brôdə*, *brôdevaiće*, tot așa în limba cașubă grupul *tort* a dat *trot* ca în polonă sau *tart* [Aceste forme nu au nici o legătură cu reflexele similare din domeniul românesc O legătură directă cu formele românești au numai formele slave de sud]

Ca și în domeniul slav de vest, în grupul numit lehic, au existat și în vechea bulgară reflexe duble. (Ekblom I, p 42, p 44) Ocupându-se de aceste forme vechi bulgare Ekblom (I 23) crede că ele (*mal(')dičıje*, *pal'tŭ*, *palıten'na*, *salnostĭ*, *bal'tıny*) nu trebuesc despărțite de formele lehice, căci ele prezintă același reflex Este ciudată repartiția acestor forme grupul lehic are reflexe izolate cu *tart*, iar grupul bulgar are reflexe izolate cu *talt*. Cauza acestei repartiții este necunoscută autorului (I, p 49) Urme cu *tart* în sud reprezintă poate toponimicul *Varna*, care se întâlnește subt aceeași formă și în nord (în teritoriul lehic), iar urme cu *talt* pe teritoriul lehic-polon pot fi toponimicele *Prıtzwalk*, *Pasewalk* (Ekblom I 24)

[Limba română are urme de reflex *tart* și *talt*]. Ce privește cuvintele cu reflexul *talt* din limba română (*daltă*) și *tart* din limba elină (Δαργομέστο) Ekblom spune „Ganz sicher entstammen sie einer Zeit, wo die allgemeine Liquidaumstellung noch nicht durchgefuhrt war Das Gleiche

BDD-A14788 © 1929-1930 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:52:45 UTC)

gilt von den ins Finnische aufgenommenen *taltta, varttană* usw " (I p 24)

Evoluţia grupului *tort* după Ekblom (I p 26) este următoarea *tart>tărət>tərăt>tərot>torot* În grupul lehic evoluţia a fost aceeaşi, numai că *ə* în loc să se vocalizeze, ca în grupul de răsărit, a dispărut În slava de sud, în cehă şi în slovacă evoluţia a fost aceeaşi, deosebindu-se numai prin cantitatea vocalei care s'a lungit Sunetul *ă* este intermediar între *a* şi *o* Forma *tərăt* este slavă comună

Din această formă (*tərăt*) s'au desvoltat toate formele slave în regiunea slavă de sud şi în domeniul polon *ə* a dispărut (în sud cu lungirea vocalică compensativă, în domeniul polon fără lungire) în domeniul slav de răsărit *ə* s'a vocalizat Acest *ə* era un sunet de tranziţie (Gleitlaut).

Cum se explică acest dublu tratament al lui *ə* ? Ekblom încearcă o ingenioasă explicare pornind dela legi fonetice generale Atât azi cât şi în trecut, legătura între consoane, în domeniul rus, este foarte strânsă, ca şi în germ şi engl. În domeniul slav de vest şi sud legătura între consoane este mai laxă ca şi în franceză de pildă

Datorită acestui fenomen sunetul parazitar *ə* nu s'a putut menţine în domeniul rus unde a trebuit să dispară sau să se vocalizeze, el a urmat calea din urmă mergând pe drumul semivocalelor *ŭ* şi *ĭ* În restul domeniului slav el a putut exista ca sunet parazitar, deoarece aici legătura dintre consoane era mai laxă N'a fost însă notat când s'a fixat graiul literar (Ekblom I pp 26—35)

[Formele româneşti (*daltă, gard* etc) derivă din stadiul *tă/ət* care dialectal s'a menţinut şi dincoace de epoca slavă comună]

Lungirea lui *ă*, în domeniul ceho-slovac şi slav de sud, în *a*, se datoreşte împrejurării că numai în acest domeniu s'a păstrat până târziu deosebirea cantitativă a vocalelor (Ekblom p 38)

Evoluţia grupului *tort* ar fi deci pentru bulgară şi pentru o parte a grupului lehic (caşubă şi polabă) următoarea

BDD-A14788 © 1929-1930 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:52:45 UTC)

sl. străveche (urslavische)	slavă comună (gemeinslavisch)		sl modernă
tarət >	tərât > (cu *a* lung)	tərat > (' *a* jum lung)	bulg, trat
târt > tarət >	târt > (cu *â* lung)	tarət > (cu *a* jum lung)	bulg (tart)
târt > (cu â lung)	tart > (cu *a* jumătate lung)	tarət >	caşub tart polab tort

Ocupându-se, în partea a doua a studiului său, de evoluția diftongului cu lichidă în poziție inițială (*ort-*), Ekblom ajunge la concluzia că metateza acestuia s'a produs într'o epocă anterioară epocei în care s'a produs metateza grupului *tort*, anume între epoca slavă străveche și cea slavă comună

[Este interesant să observăm că elementele slave din limba română, care au grupul *ort* — se prezintă unitar, nu mai avem reflexe duble ca la *tolt*, *tort* !]

Evoluția lui *ort* — a urmat aceeași linie ca și cea a lui *tort* ort—=ârt—>ârət—>ərât—(cu â lung) ə inițial a dispărut pentrucă în majoritatea cazurilor se întâlnea cu ъ, ь final (Ekblom II p 22) Dacă *ort* — inițial a dat în limbile slave alte rezultate, aceasta se datorește faptului că la începutul cuvântului metateza s'a produs mai de vreme și pentrucă în această poziție intonația a jucat un rol mai important

Ekblom admite unitatea lingvistică slavă până târziu, aproximativ în epoca vblg (=veche slavonă bisericească) (II p 16) El fixează limita slavei comune către sfârșitul sec al X-lea (II p 26)

[Din considerațiunile de mai sus ajungem la concluzia că și studiul celei mai vechi păturі de elemente slave din

BDD-A14788 © 1929-1930 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:52:45 UTC)

limba română trebue să pornească de la toate limbile slave de azi, care să ne servească material de comparaţie, nu de la una singură, deşi atenţia noastră trebue să se îndrepteze în primul rând spre teritoriul linguistic bulgar Elementele slave din limba română au intrat în diferitele epoci din diferite ţinuturi dialectale

Un sprijin indirect în favoarea tezei că reflexul *talt, tart* a intrat în limba română într'o epocă mai veche, ne vine şi din partea cuvintelor slave intrate în limba fineză Cele mai vechi cuvinte slave intrate în limba fineză au reflexele *talt, tart>tolt, tort* (d e *taltta, värtäna*, cf Ekblom II p 27) Aceste cuvinte au intrat în limba fineză din domeniul slav de est Evoluţia grupului *tort* a mers paralel în tot domeniul slav, aşa că prezenţa unui stadiu *tart* în domeniul slav de est, atestat prin cuvintele intrate în limba fineză, dovedesc indirect şi existenţa aceluiaşi stadiu în domeniul slav de sud Precum bună oară, pe de altă parte, prezenţa unui cuvânt finez *suntia*<sl sǫdĭji — împrumutat de asemenea din domeniul slav de est — mărturiseşte existenţa nazalei ǫ în acest domeniu, atunci când acest cuvânt a fost împrumutat în limba fineză, şi dovedeşte că acest împrumut s'a făcut înainte de sfârşitul sec IX, când nazalele dispar în rusă (cf Ekblom II p 27)]

Studiind numele de persoane slave din cronicele germane, E Schwarz ajunge la concluzia că în teritoriul Sorbilor slavi din Germania, în sec VII, procesul metatezei încă nu se încheiase, dovadă numele ducelui sorb *Deruanus* <*dervo>drěwo* pomenit de cronicarul Fredegar la a 630 La sfârşitul sec VIII procesul metatezei se încheiase pe teritoriul Venezilor slavi dela Marea de Est şi pe teritoriul sloven, dovadă numiri ca *Dragowitus, Dragoz*

Studiul numirilor toponimice din teritoriul slavo-german arată că cele mai vechi elemente toponimice germane intrate în slavă au suferit metateza (Schwarzach < *Swartahwa>ceh Svratka, râu în Moravia), iar pe de altă parte cele mai vechi elemente slave pătrunse în germană au forme

BDD-A14788 © 1929-1930 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:52:45 UTC)

nemetatezate (Bersnicha<*Berzinića<*berza „mesteacăn"; *Walsnik*<*Valžinića)

Țările în care întâlnim astfel de numiri toponimice slave (Austria, Bavaria, Carintia, Stiria) au fost ocupate de Germani între sec. 6—8 Deci procesul metatezei nu se încheiase încă în această epocă O dovadă care sprijineşte această cronologie este numele lui Carol cel Mare, care intrând în limbile slave a suferit evoluția grupului — *tort.

Studiul toponimicelor din teritoriul slav de sud duce la acelaşi rezulat în sec VII, când Slavii ocupă definitiv Peninsula Balcanică, procesul metatezei lichidelor nu se încheiase De aceea elementele autohtone intrate în limba slavă au fost tratate ca şi elementele slave (lat *Allōna*> croat *Labin*, *Scardona*>*Škradin*), pe de altă parte elementele slave intrate în alte limbi au păstrat forma nemetatezată (la Theophanes Δαργομηρός = *Dragomĕr*, Γαρδίτσα „sat în Triphylia", Καρδίτσα „oraş în Beoția şi Tesalia", gr βαλκός < sl *valkŭ „mreje", rom *baltă*, *gard*)

De asemenea şi pentru Slavii de est se poate dovedi că procesul metatezei s'a încheiat abia la începutul sec al IX-lea Elementele vechi trecute din rusă în fineză nu au metateza, iar cuvintele şi toponimicele intrate din vechea suedeză în limba rusă după sec IX nu mai fac metateza.

Prezența, pe la a 900, în nord-estul teritoriului bulgar a unor forme fără metateză (tip *baltiny* la exarhul Ioan) contribue la fixarea geografică şi cronologică a formelor cu şi fără metateză

Toate constatările din articolul lui E Schwarz ne întăresc convingerea că *formele nemetatezate din limba română sânt vechi elemente slave*

Ce priveşte lomb *palta*, piem. *panta*, nprov *pauto* (cf Meyer-Lubke, REW nr 6177) derivate dintr'un **palta* „Sumpf", legătura lor cu *baltă* nu este dovedită, mai puțin probabilă este şi originea germanică a lui **palta* „Sumpf", pentrucă acest cuvânt nu este atestat în germană (cf. J

BDD-A14788 © 1929-1930 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:52:45 UTC)

Bruch, Z R Ph XXXIX (1919) p 210 (Datoresc această indicaţie amabilităţii d-lui Al Rosetti).

Sântem îndreptăţiţi să despărţim cuvântul românesc şi albanez *baltă*, *balt* de etimonul iliro-balcanic **palta*, ataşându-l etimonului slav, fără să pierdem din vedere că etimonul iliric poate fi la origine identic cu cel slav

GR NANDRIŞ

III

Cel mai vechiu calendar românesc.

In Bibliografia românească, tomul II, p 48, Bianu şi Hodoş înregistrează cel mai vechiu calendar românesc tipărit la Braşov, prin osteneala Dascalului Petcu Şoanul, la anul 1733

Domnului Gh Bogdan-Duică, dând peste nişte note ale cronicarului sas din Braşov Thomas Tartler, i „se pare că *după* Petcu Şoanul a venit tipograful autodidact Popa Petre, care, făcându-şi o tipografie primitivă, a încercat un calendar *încă necunoscut* nouă" —„Dascălul Petcu Şoanul şi Popa Petre sânt *două* persoane, nu una", zice tot d-l Duică[1]) Aşa dară avem nu numai două nume deosebite · Petcu şi Petre, dar şi două funcţiuni deosebite dascăl şi popă, ceea ce a făcut pe Dl Bogdan-Duică să creadă că avem a face cu două persoane şi cu două calendare Cu toate acestea, dascălul Petcu Şoanul, care a tipărit calendarul apărut la anul 1733 şi popa Petre din Şchei, despre care scrie Thomas Tartler patru ani mai târziu, la anul 1737, că a avut o tipografie în care a tipărit mai întâiu un calendar cu litere tăiate în plumb şi lipite pe o scândură, iar mai târziu a început să şi toarne litere, e una şi aceeaşi persoană

Mai întâiu să lămurim chestiunea cu cele două funcţiuni de dascăl şi de popă La anul 1733 Petcu Şoanul era dascal la biserica Sf. Nicolae din Şcheii Braşovului. La anul 1735,

[1]) Cf *Ţara Bârsei*, a 1929, No I, p 76—78 Interesantele note ale cronicarului Tartler sânt traduse acolo în întregime de D-l Bogdan-Duică

BDD-A14788 © 1929-1930 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:52:45 UTC)